

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Орлова Оксана Петрівна

УДК 378.147:811.161.2

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
УКРАЇНСЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
ПАЛИХАТА Елеонора Ярославівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
професор кафедри української мови
та методики її навчання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
КЛИМОВА Катерина Яківна,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, завідувач
кафедри лінгвометодики та культури фахової мови;

доктор педагогічних наук, професор
КОТИК Тетяна Миколаївна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника», завідувач кафедри філології та методики початкової
освіти.

Захист відбудеться 2 липня 2015 р. о 13.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.05 Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027 (зала засідань).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 2 червня 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Штонь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасному комунікативному просторі роль діалогічного спілкування набуває щораз більшої значущості. Не буде перебільшенням відзначити, що для української мови у XXI столітті характерна експансія діалогу. Причини знаходяться у площині суспільно-політичних явищ (демократизація усіх сфер життя) і визначаються іманентними властивостями форми діалогічного мовлення, пов'язаними із внутрішнім змістом свідомості суб'єкта. Діалог як унікальний процес комунікативної взаємодії є одним із центральних аспектів досліджень із культури українського мовлення. З ним пов'язані всі дисципліни, зокрема курс української мови за професійним спрямуванням (далі – УМПС).

Компетентнісні аспекти сучасної вищої мовної професійної освіти зорієнтовані передусім на формування прагматичних інструментальних лінгвістичних знань та культуромовленнєвих умінь і навичок у майбутніх фахівців. Становлення культуромовної особистості в галузі діалогічного мовлення визначається активним розвитком її творчого потенціалу, креативністю мислення у процесі лінгвокомунікації, орієнтацією навчання на створення мовленнєвих професійних ситуацій та системне продукування діалогічних висловлювань, що вербально й невербально моделюють можливі умови майбутнього фахового міжособистісного спілкування.

Методика навчання УМПС інтегрує у собі лінгвістику, психологію, педагогіку, лінгводидактику, психолінгвістику, логіку, філософію та інші дотичні науки, на які опираються українські лінгводидакти. Вітчизняні наукові праці, у яких досліджувалися б суто лінгвістичні особливості українського діалогічного мовлення студентів, на сьогодні практично відсутні. Тому дослідники з методики навчання української мови звертаються до зарубіжного досвіду (В. В. Девкін, Л. М. Михайлова, Ю. І. Пассов, В. Л. Скалкін, Е. П. Шубін, Л. П. Якубинський). Упродовж останніх десятиліть українські лінгводидакти спрямували свої розвідки на студіювання діалогічноромовленнєвої тематики, як-от: формування діалогічного мовлення учнів початкових класів шкіл з українською мовою навчання, систему навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи (Е. Я. Палихата), розвиток діалогічного мовлення учнів 5-7-х класів на уроках рідної мови (О. В. Єфименко), наступність і перспективність формування українського діалогічного мовлення учнів початкових і 5-х класів загальноосвітньої школи (А. І. Ляшкевич), методику розвитку діалогічного мовлення у процесі реалізації соціокультурної змістової лінії в 6-7-х класах (С. В. Мунтян).

Але перелічені дослідження й численні публікації не дають відповідей на питання, як формувати культуру українського діалогічного мовлення (далі – КУДМ) у студентів нефілологічних спеціальностей: який матеріал засвоювати із теорії діалогу, культури мовлення, якими мовними знаннями послуговуватися; яких дидактичних і власне-методичних принципів

дотримуватися, які методи, прийоми і засоби використовувати для формування умінь продукувати діалогічні висловлювання; на що опиратися під час навчання (діалоговий стиль професійної взаємодії, компетентнісний підхід і методична підготовка студентів-нефілологів вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) до його реалізації; логіка сучасного соціокультурного розвитку, що вимагає від різних галузей наук інтегрованого системного підходу до осмислення змісту методики формування в майбутнього фахівця КУДМ за допомогою комунікативної інтенції; вироблення навичок діалогової взаємодії з позицій керування мовленнєвою поведінкою відповідно до мовленнєвої ситуації, вміння досягнути комунікативну мету, не порушивши мовленнєвої рівноваги тощо).

Попри методичні розвідки українських лінгводидактів із формування культури діалогічних умінь в учнів загальноосвітньої школи, проблема формування КУДМ студентів нефілологічних спеціальностей до сьогодні не була предметом спеціального лінгводидактичного дослідження і потребує заповнення прогалини, виявленої в методиці навчання УМПС.

Отже, актуальність дослідження, зумовлена об'єктивною потребою забезпечити вимоги суспільства до професійної діалогічномовленнєвої культуромовної підготовки майбутніх фахівців і дослідити ефективність змісту лінгводидактичних напрямів формування КУДМ як невід'ємного компонента україномовної професійно спрямованої компетентності; недостатньою розробленістю теоретичних і практичних аспектів проблеми студіювання; низьким рівнем КУДМ студентів-нефілологів ВНЗ, спонукала до вибору теми дисертаційної розвідки: **«Формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка відповідно до комплексної теми кафедри методики викладання української мови і культури мовлення «Шляхи підвищення ефективності навчання української мови у навчальних закладах різних рівнів» (державний реєстраційний номер 0112U006678) і пов'язано із завданнями, визначеними чинною програмою курсу УМПС для ВНЗ, які сприяють підготовці фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» («спеціаліст», «магістр»). Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 9 від 19. 04. 2012 р.) та Міжвідомчою Радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 29. 05. 2012 р.).

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови за професійним спрямуванням у вищих навчальних закладах України.

Предметом дослідження є методика формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення курсу української мови за професійним спрямуванням.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність розробленої методики формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей.

Для досягнення поставленої мети потрібно було розв'язати такі **завдання**:

1. Визначити лінгвістичні, паралінгвістичні, психологічні, дидактичні та культуромовні основи методики формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ.

2. Проаналізувати програми і підручники з УМПС, виявити рівень знань і вмінь студентів-нефілологів із культури діалогічного мовлення та психологічну готовність майбутніх фахівців до вироблення культури діалогування.

3. Розробити методику формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей з курсу УМПС та створити експериментальну структурно-функціональну лінгводидактичну модель.

4. Увести матеріали програми експериментально-дослідного навчання з формування культури українського діалогічного мовлення у змістові модулі курсу з УМПС, апробувати її в групах нефілологічних спеціальностей ВНЗ.

5. Експериментально перевірити ефективність запропонованої методики формування КУДМ за допомогою методів математичної статистики.

Гіпотеза: процес формування КУДМ майбутніх фахівців-нефілологів буде ефективнішим за умови: 1) забезпечення ґрунтовною теоретичною основою, закладеною галузями філософії, мовознавства, культури мовлення, психології, педагогіки; 2) розроблення теоретичного (діалогічний, культуромовний, етикетний) і практичного (мовленневокомунікативний) напрямів у методиці навчання УМПС; 3) укладання системи комунікативних вправ і завдань, спрямованих на формування культури діалогічного мовлення; 4) раціонального поєднання традиційних та інноваційних технологій (принципи, методи, прийоми, засоби) вітчизняної і зарубіжної лінгводидактики.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення:

– діяльнісного підходу у педагогіці та психології (Л. С. Виготський, М. І. Жинкін, І. О. Зимня, О. О. Леонтєв, І. Я. Лернер, О. Я. Савченко, М. М. Фіцула);

– різних галузей сучасного мовознавства (Ф. С. Бацевич, Л. І. Мацько, В. Я. Мельничайко, М. М. Пилинський, О. О. Потєбня);

– культури мовлення (Н. Д. Бабич, Б. М. Головін, С. Я. Єрмоленко, М. І. Ілляш, М. І. Пентилюк, Л. В. Струганець);

– теорії мовленнєвого етикету як компоненту культури мовлення (С. К. Богдан, Д. Карнегі, Я. К. Радевич-Винницький, Х. Р. Соколова, Н. І. Формановська, Т. К. Чмут);

– лінгводидактичного аспекту досліджуваної проблеми (О. М. Біляєв, Г. Д. Берегова, О. В. Єфименко, К. Я. Климова, Т. М. Котик, А. І. Ляшкевич, С. В. Мунтян, Е. Я. Палихата);

– концептуалізації соціальних ідей про діалогічне мовлення (В. А. Бухбіндер, Д. І. Ізаренков, Ю. І. Пассов, В. Л. Скалкін).

Для реалізації поставлених завдань використані такі **методи**:

теоретичні: аналіз, узагальнення, систематизація, порівняння лінгвістичних, психологічних, педагогічних, філософських і методичних поглядів науковців із досліджуваної проблеми та нормативних документів із мовної освіти для вищих навчальних закладів;

емпіричні: діагностичні (анкетування, опитування, бесіда, інтерв'ювання, тестування, експертне оцінювання, узагальнення); обсерваційні (спостереження за навчальним процесом на заняттях з УМПС);

експериментальні: педагогічний експеримент (констатувальний зріз, формувальні дослідження, контрольний зріз);

статистичні: кількісний і якісний аналізи здобутих результатів для перевірки ефективності запропонованої експериментальної методики формування КУДМ.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше:

– обґрунтовано актуальні мовнокомунікативні, лінгвістичні, психологічні, паралінгвістичні й лінгводидактичні особливості формування культури українського діалогічного мовлення;

– розроблено експериментальну методику формування культури українського діалогічного мовлення у студентів нефілологічних спеціальностей;

– укладено систему комунікативних вправ (мовно-, умовно- і власне мовленнєвих: ситуативних, ілюстративних, текстових, тематичних);

– створено експериментальну структурно-функціональну лінгводидактичну модель формування КУДМ студентів, компонентами якої є зміст теоретичного матеріалу, форми організації, традиційні та інноваційні принципи, методи і прийоми навчання, оптимальні засоби реалізації контролю і корекції умінь діалогічного мовлення;

– уточнено критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів-нефілологів із культури українського діалогічного мовлення.

Дослідження здійснювалося в три етапи:

На першому етапі (2009–2010 рр.) проведено бесіди зі студентами-нефілологами ВНЗ, викладачами; анкетування. З'ясовано об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження,

проаналізовано наукову й навчально-методичну літературу із проблеми, програму, підручники, посібники з УМПС для ВНЗ, проведено констатувальний зріз, виявлено його результати.

На другому етапі (2011–2012 рр.) створено експериментальну методику і лінгводидактичну модель формування КУДМ студентів нефілологічних спеціальностей, запропоновано фрагменти лекцій до курсу УМПС, розроблено практичні заняття, систему вправ і завдань для самостійної роботи студентів; проведено формувальний експеримент.

На третьому етапі (2013–2014 рр.) здійснено експериментальну перевірку ефективності розробленої методики формування КУДМ студентів-нефілологів, проаналізовано результати контрольного зрізу (якісний, кількісний). Сформульовано і теоретично обґрунтовано висновки дослідження.

Усі етапи розвідки відображено в одноосібних публікаціях, виступах перед викладачами університетів, студентами нефілологічних спеціальностей.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що: матеріали дисертації можуть використовуватися під час студіювання різних аспектів проблеми формування КУДМ; розроблена та апробована методика формування культури діалогування і методичні рекомендації лекційно-практичного курсу для застосування на заняттях з УМПС, а також під час розробки спецкурсів, спецсеминарів із методики формування КУДМ, що оптимізує комунікативну підготовку майбутніх фахівців.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у практику роботи Дубенської філії Університету «Україна» (довідка № 01/27-15/a від 03. 02. 2015 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 290 від 05. 02. 2015 р.), Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 6 від 26.12. 2014 р.), Національного університету водного господарства та природокористування (довідка № 011/16 від 30. 12. 2014 р.), ТзОВ Медичного коледжу «Монада» (довідка № 322 від 27. 11. 2014 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 44-33/03 від 19. 01. 2015 р.), ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України» (протокол № 5 від 25. 12. 2014 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і практичні результати дослідження представлено в доповідях на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Наука будущего: вопросы и гипотезы» (Центр научных инициатив и общественной Ассоциации молодых педагогов «Астра», м. Горлівка, 2014), *міжнародних інтернет-конференцій* «Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив» (Інститут наукового прогнозування, м. Київ, 2011); *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 2012); *регіональних міжвузівських* «Проблеми розвитку соціально-економічних систем: підприємництво, глобалізація, економічне зростання»

(Дубенська філія ВМУРоЛ «Україна», Дубно, 2010), «Наукові дослідження молоді» (Дубенська філія ВМУРоЛ «Україна», Рівне – Дубно, 2011).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 15 одноосібних опублікованих працях: 7 статтях у наукових фахових виданнях України, 2 статтях у зарубіжних періодичних виданнях (Польща, Росія), 4 статтях у збірниках наукових конференцій, 2 навчально-методичних рекомендаціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (232 номінації, 5 із яких іноземними мовами), 8 додатків. Повний її обсяг – 227 сторінок. Основний зміст викладено на 186 сторінках. Робота містить 16 таблиць і 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, розкрито наукову новизну, практичне значення, надано відомості про експериментальну базу, апробацію та впровадження основних результатів дослідження у практику вищої школи.

У першому розділі – **«Теоретичні основи формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей»** – визначено актуальні мовнокомунікативні, лінгвістичні, паралінгвістичні, мовленнєвоетикетні, психологічні особливості, які сприяли формуванню КУДМ. Проведений ретроспективний аналіз наукової літератури дав змогу встановити, що до формування КУДМ долучається розуміння основних мовнокомунікативних понять про мову, мовлення, культуру мови, культуру мовлення, культуру діалогічного мовлення й усвідомлення сутності функцій мови і мовлення, мовних норм, показників мовленнєвої культури, комунікативних особливостей діалогу.

Узагальнення визначень учених про культуру мовлення (Н. Д. Бабич, Б. М. Головін, М. І. Ілляш, Л. І. Мацько, М. І. Пентилюк, М. М. Пилинський) надало можливість з'ясувати, що культура діалогічного мовлення – це усвідомлення ролі мовних функцій, дотримання мети і змісту мовлення, норм української літературної мови, комунікативних якостей мовлення та особливостей діалогічного мовлення, використання формул українського мовленнєвого етикету, засобів логіко-емоційної виразності, забезпечення професійним лексичним запасом, усіма багатствами мови, що має сучасний стилістичний колорит і відповідає власне українським традиціям. Культуру мовлення нерідко ототожнюють із культурою спілкування, тоді як культура мовлення – це здатність використовувати оптимальні мовні засоби, а культура спілкування є компонентом загальної культури індивідуума, складовою частиною якої є культура мовлення. Тому поняття «культура діалогічного мовлення» і «культура діалогічного спілкування» в роботі є паралельними.

У дисертації висвітлено матеріал, який стосується культури діалогічного мовлення: діалог, діалогічне мовлення, діалогічні висловлювання – репліки, єдності, тексти; еліптичність,

ситуативність, фразеологічність, стилістична диференційність, клішованість, насиченість паралінгвістичними засобами, відповідною інтонацією (Й. М. Берман, В. А. Бухбіндер, Б. Ю. Норман, Ю. І. Пассов, Н. Ю. Шведова, Е. П. Шубін). КУДМ передбачає володіння зовнішнім, моральним компонентом – етикетом. Мовний етикет тлумачиться як система словесних формул ввічливості, узвичаєна у суспільстві; мовленнєвий етикет передбачає дотримання узвичаєних норм поведінки у спілкуванні людей, етикетне використання мовних і паралінгвістичних засобів (С. І. Ожегов, Я. К. Радевич-Винницький, Н. Ю. Шведова, Т. К. Чмут); невербальний комунікативний етикет як ввічливе використання позамовних, просодичних, кінесичних, проксемічних виражальних засобів, такесици є невід'ємною частиною мовного етикету і КУДМ в цілому.

Методика формування КУДМ опирається на психологічні особливості мовленнєвої діяльності індивідуумів (С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута), що допомагають зрозуміти процеси продукування діалогічних висловлювань. Психологи, які займаються вивченням проблеми формування КУДМ (Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, М. І. Жинкін, І. О. Зимня, Г. С. Костюк, О. О. Леонтєв, О. М. Леонтєв, С. Л. Рубінштейн), наголошують на зв'язку мовленнєвих дій з інтенцією, мотивами, емоціями, ситуативністю. Діалогування забезпечується такими видами діалогічної мовленнєвої діяльності, як говоріння, що супроводжує, формує, складає основу будь-якої діяльності, оперує мовленнєвими діями, активізує їх, спрямовує на досягнення комунікативної мети, й аудіювання – уміння слухати, чути та розуміти співрозмовника. У процесі вироблення КУДМ беруть участь адресат і адресант, кожен із яких намагається досягнути комунікативну мету. Мовленнєві операції тісно пов'язані з мисленнєвими, які впливають на культуру продукування діалогічних висловлювань. Мовлення в діалозі завжди емоційно забарвлене і характеризується афектним станом індивідуума. Культура функціонування діалогічного мовлення завжди мотивована, викликана активністю мислительної діяльності під час визначення напряму реплікування.

Ураховавши наукові досягнення українських і зарубіжних учених у педагогіці й лінгводидактиці та потреби навчання КУДМ студентів-нефілологів ВНЗ, використовуємо принципи комунікативності, ситуативності, опори на систему мовлення, комплексності, домінуючої ролі вправ, індивідуалізації, виховного навчання діалогування, систематичності і послідовності, свідомості у навчанні та ін. КУДМ як цілеспрямований процес взаємодії співрозмовників під керівництвом викладача опирається на традиційні (лекція, пояснення, бесіда, робота з підручником, спостереження над мовними явищами, вправи) та інноваційні методи навчання (діалогування, комунікативний метод, ділову гру тощо), які реалізуються за допомогою системи прийомів (імітації, демонстрування, семантизації професійних лексичних одиниць, добору граматичних форм, формул мовленнєвого етикету, паралінгвістичних засобів, дотримання

правил поведінки, урахування ситуації спілкування тощо) з використанням візуальних, аудіальних, аудіовізуальних засобів навчання.

У другому розділі дисертації – **«Сучасний стан формування культури українського діалогічного мовлення студентів-нефілологів»** – висвітлено практику формування КУДМ у ВНЗ на заняттях з УМПС на основі аналізу чинної програми, підручників, критеріїв оцінювання і результатів констатувального зрізу. Програма з української мови за професійним спрямуванням для ВНЗ за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» не передбачає формування культури українського діалогічного мовлення, але її компонентом є спрямування на вироблення навичок володіння культурою діалогу (С. В. Шевчук, І. В. Клименко). Аналіз низки підручників з УМПС засвідчив, що програмі відповідає лише посібник, створений цими ж авторами. У ньому є визначення діалогу, відомості про бесіду, перемовини й телефонну розмову як різновиди діалогу; відомості про комунікативні ознаки культури мовлення, мовленнєвий етикет, стандартні етикетні ситуації з парадигмою мовних формул, які можуть використовуватися в діалогічних висловлюваннях, та вправи (1 % з усіх поданих у підручнику), спрямовані на формування КУДМ.

Для оцінювання набутих знань і сформованих умінь із КУДМ студентів-нефілологів враховувалися критерії, якісними показниками яких були: ступінь узгодження змісту тексту діалогу із заданою темою, ситуацією, ілюстрацією; повнота відображення теми, відповідність ситуації; рівень і природність імпровізації, спонтанність у продукуванні висловлювань; правильність мовного й мовленнєвого оформлення; досягнення конкретної комунікативної мети (В. А. Бухбіндер, В. Штраус). До кількісних показників віднесено: кількість діалогічних реплік і єдностей у діалогічних текстах; невинуватих пауз і повторень; тривалість звучання діалогічного тексту і темп мовлення. Під час оцінювання враховуються двосторонність діалогічної комунікації, відповідність ситуації спілкування. Чергування вільних реплік і діалогічних єдностей вказує на *продуктивну діалогічну комунікацію*; перевищення кількості вільних реплік над діалогічними єдностями, перевага ініціативи одного з учасників – на *частково продуктивну діалогічну комунікацію*; відсутність тематично зумовлених діалогічних єдностей, належність ініціативи одному комунікантові – на *відсутність діалогічної комунікації* (І. Г. Чистякова, Ю. А. Шмельов). Оцінювання діалогів, створених студентами на основі тексту, ілюстрацій, теми чи ситуації здійснюється за критеріями: відповідність темі (повна, часткова (50%), не відповідає); характер діалогічної комунікації (продуктивна, частково продуктивна (50%), відсутність діалогічної комунікації); граматична відповідність: наявність різноманітних типів діалогічних єдностей (запитання, пропозиція, спонукання до дії, повідомлення – реакції на них тощо); синтаксичне оформлення реплік (еліпси, повтори); дотримання показників мовленнєвої культури; наявність смислових частин; ритміко-інтонаційне оформлення (характер інтонації, темп, тембр тощо); використання форм мовленнєвого етикету, позамовних засобів: інтонації, жестів, міміки тощо

(А. Я. Чебикін); уміння слухати, чути й розуміти почуте. Оцінювання КУДМ відбувалося за 100-бальною шкалою ЄКТС, що відповідає національній 4-бальній шкалі (високий, достатній, середній, низький рівні).

У третьому розділі – **«Педагогічний експеримент формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей»** – висвітлено методику проведення і результати констатувального зрізу (680 студентів), формувального експерименту (349 студентів) і контрольного зрізу (331 студент). Результати констатувального зрізу показали низький рівень засвоєних знань із КУДМ (27 %) і сформованих умінь (28 %).

На основі вивчення наукової літератури, осмислення власного досвіду роботи у ВНЗ зі студентами нефілологічних спеціальностей розроблено експериментальну структурно-функціональну лінгводидактичну модель формування у майбутніх фахівців-нефілологів культури українського діалогічного мовлення. У моделі відображено наукові підходи (системний, комунікативно-орієнтований, функціонально-діяльнісний), запропоновано методичні принципи, методи, прийоми, засоби навчання, змістові теоретичні (діалогічний, культуромовний, етикетний) і практичні (мовленнєво-комунікативний) напрями, які реалізуються у лекціях, практичних заняттях, спецкурсах, спецсемінарах, у роботі проблемних груп, а також у системі вправ (мовно-мовленнєвих, умовно-мовленнєвих, власне мовленнєвих), останні з яких поділяються на ситуативні, ілюстративні, текстові, тематичні. У ній враховано критерії та показники готовності студентів до продукування КУДМ (норматив-ний, паралінгвістичний, продуктивний, мовленнєвоетикетний, культуромовний, ситуативний), рівні готовності (високий, достатній, середній, низький), види контролю (анкетування, тестування, виконання вправ), очікувані результати (сформованість умінь продукувати діалогічні висловлювання із дотриманням мовних норм, показників мовленнєвої культури і мовленнєвого етикету).

Формувальний експеримент проводився за розробленою методикою, в якій: враховано рекомендації вітчизняних і зарубіжних лінгводидактів (І. Л. Бім, В. А. Бухбіндер, Д. І. Ізаренков, Ю. І. Пассов та ін.); відображено зміст, що визначає теоретичний матеріал із КУДМ, висвітлений в укладених фрагментах лекцій із курсу УМПС; запропоновано матеріали для практичних занять; розроблено систему діалогічних вправ; сплановано заняття зі спецкурсу, спецсемінару, проблемної групи. Реалізація методики формування КУДМ відбувалася за допомогою опрацювання нормативного мовно-мовленнєвого матеріалу, ознайомлення з діалогом, його будовою, лінгвістичними і паралінгвістичними особливостями, комунікативними ознаками культури мовлення, правилами і формами мовленнєвого етикету, що забезпечувалося системою комунікативних вправ на формування умінь продукувати діалогічні висловлювання відповідно до засвоєних знань у ситуаціях, наближених до природних.

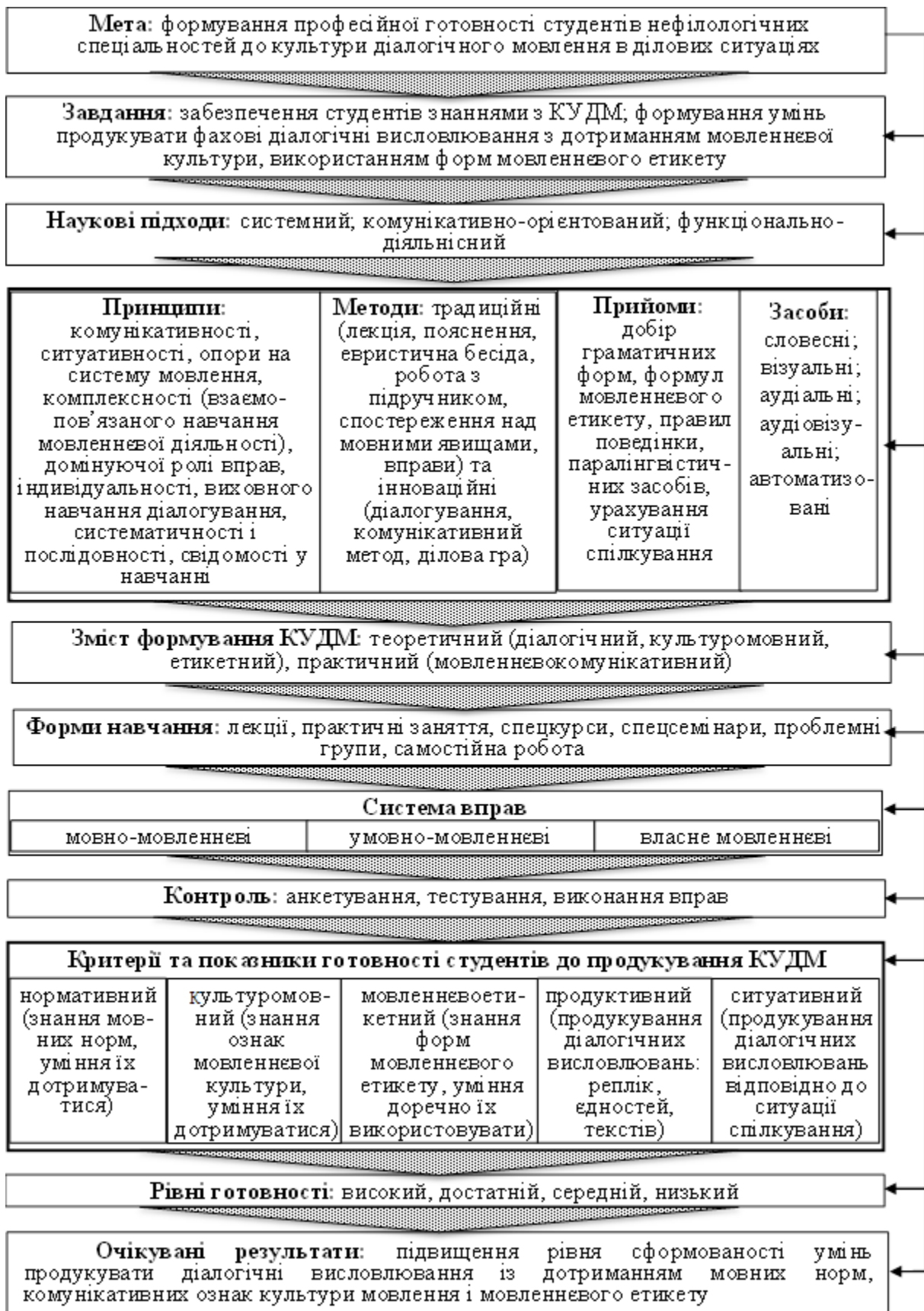

Рис. 1. Експериментальна структурно-функціональна лінгводидактична модель формування культури діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей

У роботі з'ясовано, що зміст формування культури українського діалогічного мовлення майбутніх фахівців-нефілологів цілком залежить від власне діалогічних, мовних, мовленнєвих, комунікативних і культурологічних потреб соціуму у процесі взаємодії людини зі світом фізичного й духовного її буття. У зв'язку з цим, цілком закономірними були потреби формування КУДМ студентів нефілологічних спеціальностей, які забезпечувалися відповідними змістовими напрямками опрацювання матеріалу: теоретичним (діалогічний, культуромовний, етикетний) і практичним (мовленнєвокомунікативний), що тісно пов'язані між собою, взаємно проникають і взаємодіють під час вивчення курсу УМПС.

Експериментальна методика передбачала удосконалення і систематизацію знань про норми сучасної української літературної мови (орфоепічні, акцентуаційні, лексичні, словотвору і словозміни, синтаксичні, стилістичні), що супроводжувалися виконанням вправ на закріплення відповідної норми. *Діалогічний* напрям методики формування культури українського діалогічного мовлення забезпечується поданням відомостей про діалог, діалогічне мовлення, реплікування і діалогічний текст; види діалогів, їхню характеристику; лінгвістичні особливості діалогічного мовлення (діалогічну єдність як одиницю діалогічного мовлення, її види; діалогічні репліки, їхню класифікацію, еліптичність діалогічних реплік; фразеологічність діалогічних висловлювань, фразеологізми в ролі присудків у реченнях діалогічних реплік; кліше і штампи в діалогічному мовленні; ситуативність як важливий допоміжний компонент процесу продукування діалогічних текстів; дотримання стилістичної диференціації під час продукування діалогічних висловлювань, що збігаються з реченнями; паралінгвістичні засоби мовлення, їх використання в діалогах). *Культуромовний* напрям передбачає засвоєння знань про культуру мовлення, зокрема про комунікативні якості: правильність, виразність, багатство, чистота, образність, логічність тощо. *Етикетний* напрям репрезентує мовленнєвий етикет українців, етикетні теми, формули мовленнєвого етикету, ознайомлює із правилами ввічливості. Змістовий *практичний* напрям стосується формування навичок продукування діалогічних висловлювань – реплік (за значенням, метою висловлювання, обсягом), діалогічних єдностей, текстів; прогнозування передбачених ситуацій спілкування для побудови діалогів і їх тренінгу, визначення комунікативної (практичної) роботи викладачів та студентів над формуванням КУДМ: виконання вправ, спрямованих на вироблення умінь і навичок використовувати парадигму мовленнєвих етикетних формул під час діалогування, культури сприймання (уміння слухати й розуміти); продукування діалогічних висловлювань із використанням форм мовленнєвого етикету, вживанням форм пошанної множини; проведення професійно спрямованих бесід, обговорення проблемних ситуацій; дотримання мовленнєвої культури під час проведення ділових перемовин; вироблення умінь правильно вербалізувати емоційні стани (спонукання, захоплення, розчарування тощо) з дотриманням комунікативних якостей української літературної мови, мовленнєвого етикету і

правил ввічливості за допомогою системи комунікативних вправ: мовно- умовно- і власне мовленнєвих (за ситуацією, ілюстрацією, текстом, темою).

Загалом усі змістові напрями експериментальної методики формування КУДМ спрямовані на вироблення у студентів діалогічної комунікативної компетентності, яка визначалася: комунікативними інтенціями (так званими комунікативними намірами адресанта); дотриманням комунікативних стратегій, що дають змогу досягти необхідний результат комунікації; знанням/незнанням особи співрозмовника; зворотним зв'язком у комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей адресата, його соціальної ролі у відповідній ситуації діалогічного мовлення; орієнтацією і підтриманням самого процесу діалогування; контролем власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо; навичками та вміннями входити в діалогічну комунікацію, проводити і завершувати її, контролюючи одночасно посткомунікативний ефект.

У лекціях запропоновано матеріали про діалогічне мовлення, лінгвістичні особливості діалогічного мовлення; дотримання норм сучасної української літературної мови в діалозі; комунікативні особливості діалогічного мовлення; культуромовний напрям розвитку діалогічного мовлення. Практичні заняття спрямовані на обговорення лекційного матеріалу, узагальнення і систематизацію здобутих знань, на виконання відповідних діалогічно-мовленнєвих комунікативних вправ, практичних завдань. З'ясовано, що на ефективність формування КУДМ студентів впливають запропоновані вправи (мовно-мовленнєві, умовно-мовленнєві, власне мовленнєві), під час укладання яких ми опиралися на дослідження В. О. Бухбіндера, Д. І. Ізаренкова, Е. Я. Палихати, Ю. І. Пассова, В. Л. Скалкіна. Мовно-мовленнєві вправи призначені для вдосконалення мовних норм із формування КУДМ. До них належать нормативні та імітаційні вправи. Умовно-мовленнєві вправи сприяли продукуванню діалогічних реплік, діалогічних єдностей. Власне мовленнєві вправи – це ситуативні (природна або штучна, вербально описана ситуація), ілюстративні (малюнки, серії сюжетних малюнків, ілюстрації, картини, побачений фільм тощо), текстові (художні тексти, їхні уривки, діалогічні репліки, єдності), тематичні (опора на запропоновану тему).

Для виявлення результатів експериментальної методики формування КУДМ студентів нефілологічних спеціальностей під час вивчення курсу УМПС проводився контрольний зріз, мета якого – перевірити засвоєні знання, сформовані уміння і навички студентів експериментальних (ЕГ) і контрольних (КГ) груп. Середній показник сформованих умінь із культури українського діалогічного мовлення у студентів ЕГ демонструє вищі результати, ніж КГ.

Студенти ЕГ зуміли побудувати діалогічні тексти за природною ситуацією, початком тексту, стимулювальними репліками, діалогічною єдністю; серією малюнків, парними опорами; припустилися помилок при побудові діалогів за темою і штучною (вербально описаною)

ситуацією. Студенти КГ не зуміли побудувати діалоги за однією допоміжною опорою. Значно краще продукували діалогічні тексти за парними допоміжними опорами.

Таблиця 1

Порівняльні результати оцінювання умінь студентів ЕГ і КГ, які стосуються побудови діалогічних текстів (у %)

Рівні оцінювання	Вправи за однією допоміжною опорою		Вправи за парою діалогічних опор		Середій показник	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Групи						
Високий	25	8	29	14	27	11
Достатній	47	22	51	26	49	24
Середній	22	48	16	46	19	47
Низький	6	22	4	14	5	18

Узагальнення результатів проведеної експериментальної роботи засвідчило суттєве зростання показників рівня засвоєння знань із КУДМ студентів ЕГ у той час, як показники результатів КГ виявилися значно нижчими: високий рівень знань студентів-нефілологів ЕГ з КУДМ вищий на 19 %, достатній рівень – на 32 %, тоді як середній рівень знизився на 30 %, а низький – на 21 %.

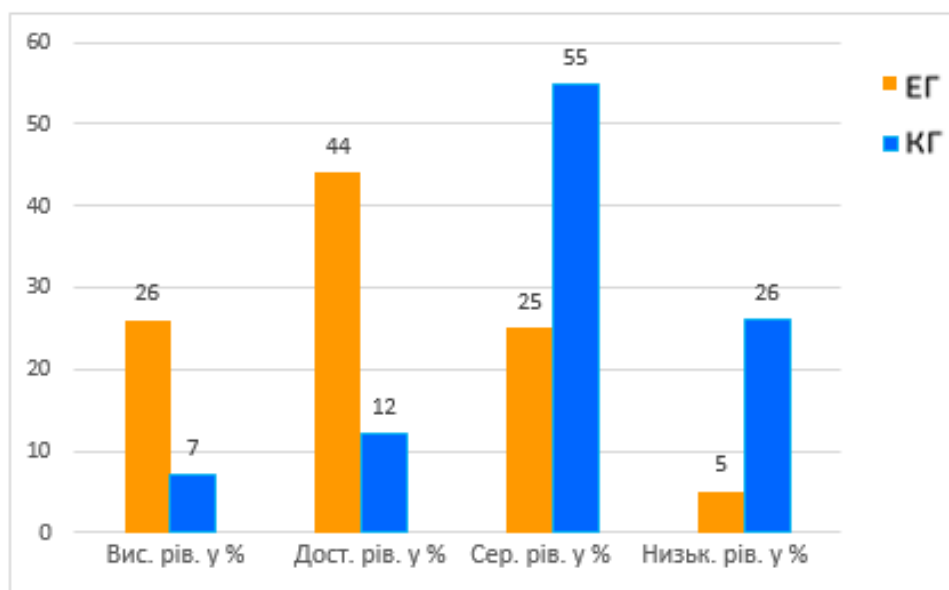

Рис. 2. Середні показники результатів сформованості знань із КУДМ студентів нефілологічних спеціальностей

Сформовані уміння і навички, що відповідають високому рівню продукування діалогічних висловлювань із дотриманням мовних норм, показників мовленнєвої культури і використанням форм мовленнєвого етикету, виявилися вищими у студентів ЕГ, порівняно з КГ на 31 %; ті, що відповідають достатньому рівню – на 27 %; середній рівень умінь і навичок із КУДМ знизився на 24 %, низький рівень – на 23 %, порівняно зі сформованими уміннями і навичками студентів КГ.

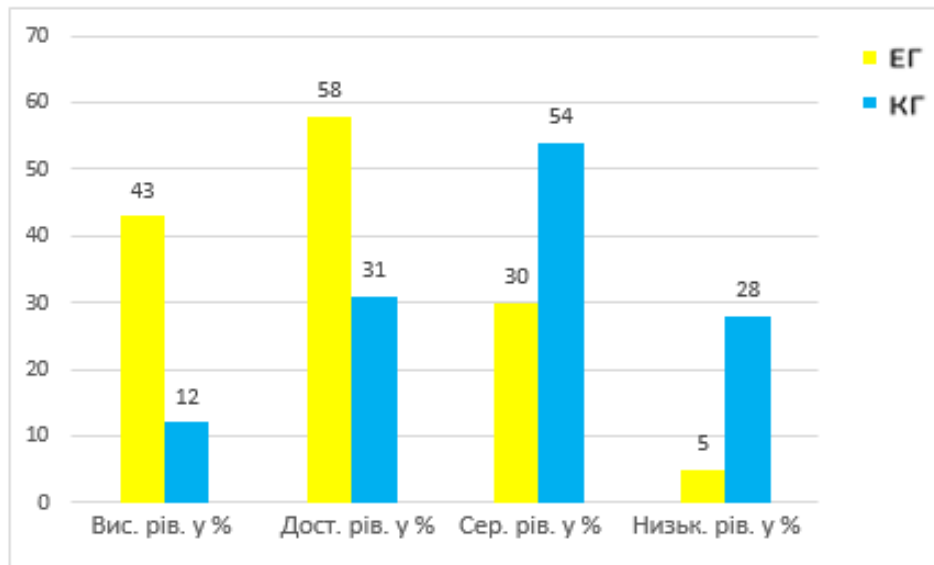

Рис. 3. Середні показники результатів сформованості умінь і навичок із КУДМ студентів нефілологічних спеціальностей

Порівнюючи показники засвоєних знань із культури діалогічного мовлення і сформованих умінь із продукування діалогічних реплік, діалогічних єдностей і діалогічних текстів фахового спрямування із дотриманням комунікативних якостей мовлення, форм мовленнєвого етикету та паралінгвістичних засобів експериментальних і контрольних груп, спостерігаємо прогресивну динаміку у знаннях і вміннях із КУДМ у студентів ЕГ.

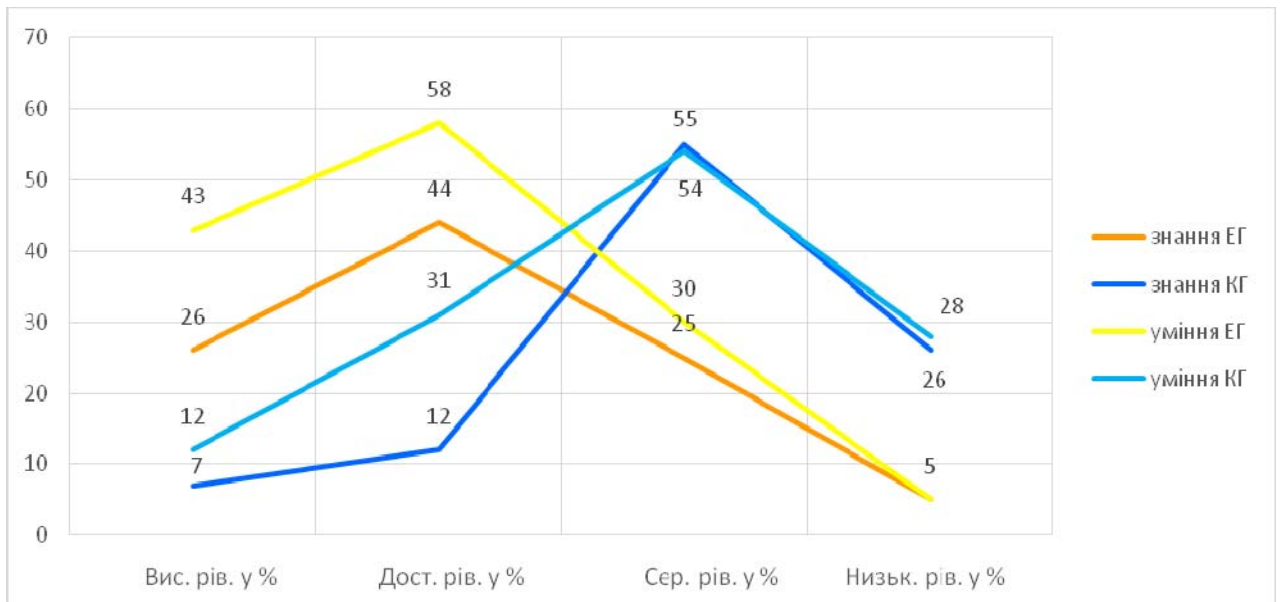

Рис. 4. Прогресивна динаміка засвоєних знань і вміннь із КУДМ студентів ЕГ нефілологічних спеціальностей

Відзначимо, що прогресивна динаміка засвоєних знань і вміннь із КУДМ студентів ЕГ нефілологічних спеціальностей зумовлена: 1) дотриманням методичних принципів навчання

КУДМ; 2) доречністю застосування методів, прийомів і засобів навчання; 3) логічним вибором і доцільним використанням вправ для закріплення вивченого мовного і мовно-мовленнєвого матеріалу; 4) ситуативною спрямованістю професійних тем діалогічного спілкування і мовним їх забезпеченням; 5) послуговуванням відповідними до змісту мовлення вербальними й невербальними засобами діалогічної комунікації; 6) дотриманням комунікативних якостей мовлення; 7) впровадженням форм мовленнєвого етикету, що відповідають змістові діалогічних висловлювань і ситуації спілкування для досягнення комунікативної мети.

Якісна характеристика і статистична обробка кількісних результатів педагогічного експерименту підтвердили ефективність методики формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей, а також дали змогу окреслити перспективи дослідження.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу наукової літератури з'ясовано, що на сьогодні спостерігається тенденція зростання інтересу до проблеми формування КУДМ студентів нефілологічних спеціальностей ВНЗ, яка в лінгводидактиці залишається складною і дискусійною.

1. Уточнено сучасну лінгвістичну теорію з КУДМ, систематизовано теоретичні відомості про діалог, діалогічне мовлення, культуру мовлення, ситуативність, клішованість, фразеологічність і стилістичну диференційність діалогічного мовлення, мовні норми, комунікативні якості мовлення, мовленнєвий етикет у курсі УМПС.

Визначено філософські, педагогічні, психологічні, психолінгвістичні й лінгводидактичні засади, що сприяли формуванню культури діалогічної діяльності студентів; проаналізовано особливості пам'яті, мислення, уваги, мовленнєвої інтенції, мотивації навчання, ролі усіх видів слухання і розуміння співрозмовника під час функціонування процесу діалогічного мовлення; обґрунтовано потребу використовувати традиційні та інноваційні принципи, методи, прийоми і засоби навчання під час опрацювання КУДМ, осмислювати семантику культуромовних понять, їх функцій для забезпечення процесу формування діалогічних умінь, виробленню комунікативної компетентності з метою подальшого мовленнєвого самовдосконалення.

2. Установлено, що мовно-мовленнєвий матеріал у підручниках з УМПС і вправи та завдання відповідають вимогам типової навчальної програми, проте недостатня увага звертається на формування КУДМ у професійних ситуаціях, відсутній теоретичний матеріал із проблеми дослідження і система комунікативних вправ для її формування. Схарактеризовано критерії оцінювання якості КУДМ.

Аналіз показників констатувального зрізу дозволив зробити висновок, що у студентів відсутні систематизовані знання про діалог, його структуру і лінгвістичні особливості, про

комунікативні якості мовлення, парадигму формул мовленнєвого етикету; спостерігається низький рівень умінь із культури професійного діалогування: не враховано особливості психічного складу і мовленнєвого розвитку майбутніх фахівців-нефілологів, недостатньо використано їхні інтелектуальні та емоційні можливості; порушено норми літературної мови; виявлено неусвідомленість важливості дотримання комунікативних якостей мовленнєвої культури, доречності використання формул мовленнєвого етикету, невміння досягати комунікативну мету під час продукування діалогічних висловлювань.

3. Запропоновано методику формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей, акумульовану в теоретичному (діалогічному, культуромовному, етикетному) напрямах за допомогою лекцій і відтворювану у практичному (мовленнєво-комунікативному) напрямі під час проведення практичних занять, спецкурсу, спецсемінару, роботи проблемної групи. Укладено систему комунікативних вправ (мовно-, умовно- і власне мовленнєвих: ситуативних, ілюстративних, текстових, тематичних). Розроблено експериментальну структурно-функціональну лінгводидактичну модель формування КУДМ студентів, компонентами якої є зміст теоретичного матеріалу, форми організації, традиційні та інноваційні принципи, методи і прийоми навчання, оптимальні засоби реалізації контролю і корекції умінь діалогування. Уточнено критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів-нефілологів із культури українського діалогічного мовлення, перелічено очікувані результати.

4. Доведено, що найбільш ефективними формами роботи з формування КУДМ студентів-нефілологів є виконання завершальних творчих завдань комплексного характеру за допомогою розігрування рольових ділових ігор, моделювання професійних ситуацій для розв'язання фахових завдань шляхом продукування діалогів із дотриманням правил ввічливості і використанням формул мовленнєвого етикету. Це забезпечило досягнення комунікативної мети, дотримання інтонаційного забарвлення, виховання тактовності й коректності співрозмовників у професійній діяльності, сприяло досягненню належного рівня культури діалогічної комунікації.

5. Результати експериментально-дослідної роботи переконали у позитивній динаміці показників формування КУДМ студентів нефілологічних спеціальностей на основі їх порівняння: якість засвоєних знань студентів експериментальних груп (70 %), порівняно з якістю контрольних груп (19 %), підвищилася на 51 %; якість сформованих умінь експериментальних груп (70 %), порівняно з якістю контрольних груп (39 %), виявилася вищою на 31 %.

Під час апробації експериментальної методики формування КУДМ значна частина студентів-нефілологів виявила особливий інтерес до проблеми студіювання, що зумовлено бажанням досягати успіхів у креативній професійній комунікативній діяльності для налагодження міжособистісних ділових стосунків.

Перспективними напрямками у пошуках оптимальних шляхів формування КУДМ нефілологічних спеціальностей є розробки прогресивних методик впливу психологічних факторів на емоційність співрозмовників, вироблення теоретико-практичного забезпечення наукової діалогічної комунікації, дослідження інтонаційного оформлення діалогічних реплік у структурі діалогічного тексту, що зумовлено глобалізацією та інтенсифікацією освітніх технологій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових журналах і збірниках наукових праць

1. Орлова О. П. Формування мовленнєвого етикету і культури діалогічного спілкування студентів вищих навчальних закладів (на матеріалі української та німецької мов) / О. П. Орлова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2010. – Випуск 3. – С. 97 – 104.

2. Орлова О. П. Пауза як екстралінгвістичний компонент формування культури діалогічного мовлення / О. П. Орлова // Наукові записки. Серія : «Філологічна». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Випуск 31. – С. 89 – 92.

3. Орлова О. П. Формування мовленнєвого етикету і культури діалогічного спілкування студентів ВНЗ (на матеріалі художніх творів Б. Харчука) / О. П. Орлова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2012. – Випуск 1. – С. 119 – 124.

4. Орлова О. П. Експериментальна програма з методики формування культури діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей / О. П. Орлова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2013. – Випуск 29. – С. 129 – 132.

5. Орлова О. П. Мовнокомунікативні основи формування культури діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей / О. П. Орлова // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки: Луцьк, 2014. – Випуск 1 (278). – С. 102 – 107.

6. Орлова О. П. Практика формування культури діалогічного мовлення студентів-нефілологів ВНЗ під час вивчення курсу української мови (за професійним спрямуванням) / О. П. Орлова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2014. – Випуск 1. – С. 119 – 124.

7. Орлова О. П. Завдання для експериментального формування культури діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей / О. П. Орлова // Науковий вісник

Ужгородського нац. університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2014. – Випуск 34. – С. 133 – 135.

Статті у наукових періодичних виданнях іноземних держав

8. Орлова О. П. Система вправ і завдань для формування вмінь і навичок із культури діалогічного мовлення / О. П. Орлова // Рідна мова (Польща). – 2014. – № 21. – С. 88 – 94.

9. Орлова О. П. Формы и содержание процесса формирования культуры диалогической речи студентов нефилологических специальностей / О. П. Орлова // Актуальные вопросы современной науки : сборник научных трудов / Под. общ. ред. С. С. Чернова. – Новосибирск : Издательство ЦРНС, 2014. – Выпуск 32. – С. 203 – 212.

Методичні рекомендації

10. Орлова О. П. Теоретичні основи формування культури діалогічного мовлення: методичні рекомендації для викладачів і студентів-нефілологів / О. П. Орлова. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2013. – 78 с.

11. Орлова О. П. Культура діалогічного мовлення: лекції, практичні заняття: методичні рекомендації для студентів нефілологічних спеціальностей. / О. П. Орлова. – Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2014. – 68 с.

Тези, матеріали конференцій

12. Орлова О. П. Імітаційні вправи для формування культури діалогічного мовлення / О. П. Орлова // Наука будущего : вопросы и гипотезы : материалы III (XLIII) Международной научно-практической конференции по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам. (Украина, г. Горловка, 20-21 марта 2014 г.). – Горловка : ФЛП Пантюх Ю. Ф., 2014. – С. 45 – 48.

13. Орлова О. П. Формування багатства і різноманітності діалогічного мовлення студентів вищих навчальних закладів / О. П. Орлова // Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив : збірка тез доповідей восьмої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (23-25 листопада 2011 р.). – С. 49 – 51.

14. Орлова О. П. Культура діалогічного мовлення студентів / О. П. Орлова // Проблеми розвитку соціально-економічних систем: підприємництво, глобалізація, економічне зростання : матеріали першої регіональної міжвузівської науково-практичної конференції (Дубно, 26 березня 2010 р.). – Київ-Дубно, 2010. – Вип. I. – С. 259 – 261.

15. Орлова О. П. Емоційний компонент у процесі формування діалогічного мовлення студентів / О. П. Орлова // Наукові дослідження молоді : матеріали III Звітної науково-практичної конференції «Наукові дослідження молоді». – Рівне-Дубно : вид-во ТзОВ фірма «Ассоль», 2011. – С. 197 – 201.

АНОТАЦІЯ

Орлова О.П. Формування культури українського діалогічного мовлення студентів нефілологічних спеціальностей. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2015.

Роботу присвячено дослідженню проблеми формування у студентів нефілологічних спеціальностей культури українського діалогічного мовлення (КУДМ) у процесі засвоєння курсу української мови (за професійним спрямуванням) (УМПС).

У роботі висвітлено теоретичні особливості методики формування КУДМ; окреслено критерії та рівні оцінювання засвоєних знань і сформованих умінь, проведено аналіз чинної програми і підручників з УМПС, констатувальний зріз, результати яких переконали у потребі створення експериментальної методики формування КУДМ у студентів-нефілологів та перевірки її ефективності.

Розроблено експериментальну методику формування КУДМ у студентів-нефілологів: запропоновано фрагменти лекційного курсу з матеріалом про мовнокомунікативні і культуромовні аспекти українського діалогічного мовлення, практичні заняття, систему вправ (мовно-мовленневих, умовно-мовленневих і власне мовленневих), спецкурс і спецсеминар із культури діалогування, загальновідомі та інноваційні методи, прийоми і засоби навчання.

Створено модель формування КУДМ, яка висвітлює компоненти експериментальної роботи над засвоєнням теоретичного матеріалу із проблеми, виробленням умінь і навичок продукування діалогічних висловлювань із дотриманням культури мовлення і мовленнєвого етикету у професійних ситуаціях.

Ефективність запропонованої методики доведено за результатами контрольного зрізу педагогічного експерименту.

Ключові слова: культура українського діалогічного мовлення, слухання, говоріння, показники мовленнєвої культури, мовленнєвий етикет, система комунікативних вправ, досягнення комунікативної мети.

RESUME

O. P. Orlova Developing the culture of Ukrainian dialogical speech of the students of non-philological specialties. – Manuscript.

The thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences. Specialty 13.00.02 – Theory and Methodology of Teaching (the Ukrainian language). – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. – Ternopil, 2015.

The paper is dedicated to the research of the problems of developing the culture of Ukrainian dialogical speech (CUDS) of the students of non-philological specialties in the process of the Ukrainian language course (for professional purposes) (ULPP) learning.

The thesis examines the theoretical grounds of the methodology of CUDS developing which are relevant to: language, speech, culture of language, culture of dialogical speech that are tightly connected with speech functions, language standardization, speech culture qualities, linguistic, paralinguistic and communicative peculiarities of a dialogue; usage of such notions as “dialogue”, “dialogical speech”, “dialogical unity”, “dialogical cues”, their classifications, “dialogical text”; participants of a dialogical interaction, i.e. an addresser (speaker) and addressee (listener) which in turn switch their roles; linguistic peculiarities of dialogical speech which include ellipticity, situationality, phraseology, clichés, stylistic differentiability; culturally-language aspects of holding a dialogue (indicators of speech culture, speech etiquette and communication culture which are achieved by the rules of polite conduct accompanied by the certain speech formulas and paralinguistic means).

Psychological peculiarities which influence the speech of the interlocutors include oral activity, speech conduct, listening and speaking, dialogic interaction, thinking, and memory. They are aimed at regulating thoughts, conduct, attitude to the interlocutor, using verbal and non-verbal means of communication, expression of emotionality, spectacular condition, motivation of dialogical speech, speech intentions and aims of communicants. Didactic peculiarities, which contribute to the CUDS development, are principles (situationality, complexity, domineering role of exercises, individualization), methods (lecture, discussion, exercises, observations, diagnosis, communication, business games), and procedures (imitation, demonstration, analysis, synthesis, comparison, etc.).

Diagnosis of the state of CUDS development was made by means of working out criteria to evaluate the acquired knowledge and skills of dialogical speech production, interviews with students and teachers, attending lectures, practical classes, analyzing the on-going program and textbooks on CUDS, ascertaining experiment, the results of which proved the need to conduct the experimental research of the problem of CUDS developing of non-philological specialties students.

The experimental methodology of CUDS developing for the students of non-philological specialties directed at ensuring their knowledge of Ukrainian language norms, communicative qualities of speech culture and the ability to listen, hear and understand what the speaker said, logically express their thoughts, using the means of logical-emotional expressiveness and appropriate forms of speech etiquette to achieve the purpose of communication in professional situations is developed.

The experimental materials were implemented in the learning process by means of: the developed fragments of lectures which highlight theoretical contents direction of the experimental methodology of CUDS developing (dialogical, culturally-language, etiquette); practical classes where the knowledge about the norms of the Ukrainian language, dialogue, speech culture, speech etiquette was improved and

communicative skills were developed; special course and special seminar, research groups and self-directed learning. To develop CUDS such exercises as language-speech, conditional-speech and genuine speech based on the situations (authentic and verbally described), illustrations and series, texts and their fragments, certain topics were used. Language-speech exercises help to improve language norms during oral communication; conditional-speech exercises promote producing dialogical cues and dialogical unities as components of dialogical texts; genuine speech exercises (situational, illustrative, textual, and thematic) contribute to the development of skills at producing professionally oriented dialogical texts based on single and double supporting elements.

The model of CUDS development which highlights the components of experimental work on learning theoretical material on the problem, development of skills to produce dialogical phrases keeping the culture of speech and speech etiquette, was designed.

The effectiveness of the offered methodology was proved by the results of the control experiment.

Key words: culture of Ukrainian dialogical speech, listening, speaking, indicators of speech culture, speech etiquette, system of communicative exercises, achievement of the communicative purpose.

АННОТАЦИЯ

Орлова О. П. Формирование культуры украинской диалогической речи студентов нефилологических специальностей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2015.

Диссертация посвящена решению проблемы формирования у студентов нефилологических специальностей культуры украинской диалогической речи (КУДР) в процессе усвоения курса украинского языка (профессионального направления) (УЯПН).

В работе рассмотрены теоретические особенности методики формирования КУДР, освещены критерии оценивания усвоенных знаний и сформированных умений, проведен анализ действующей программы и учебников по УЯПН, констатирующий срез, результаты которых убедили в целесообразности разработки экспериментальной методики формирования КУДР в студентов-нефилологов и проверке её эффективности.

Разработана экспериментальная методика формирования КУДР у студентов-нефилологов: предложены фрагменты лекционного курса о языковых, коммуникативных, культурных аспектах диалогической речи, практические занятия, система упражнений (языковые, условно-речевые, собственно речевые), спецкурс и спецсеминар из культуры диалогической речи, традиционные и инновационные методы, приёмы и средства обучения.

Побудована модель формування КУДР, що відображає компоненти експериментальної роботи по засвоєнню теоретичного матеріалу і розвитку умінь і навичок продукування діалогічних висловлювань з дотриманням правил культури мови і використанням мовного етикету.

Ефективність запропонованої методики доведена з урахуванням результатів контрольної частини педагогічного експерименту.

Ключові слова: культура української діалогічної мови, слухання, мовлення, показники мовної культури, мовний етикет, система комунікативних вправ, досягнення комунікативної мети.

Підписано до друку 28.05.2015 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 05/15/3-1

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФО Осадца Ю.В.